

13. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 1. – Оп. 192 за 1847 р. – Спр. 49.
14. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 193 за 1854 р. – Спр. 13.
15. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 191 за 1839 р. – Спр. 81.
16. Военно-статистическое обозрение Российской империи. – Т. XI. – Ч. 1. – СПб.: Типография департамента генерального штаба, 1849. – 229 с.
17. Шмидт А.О. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния / А.О. Шмидт. – Том 36. – Часть 2. – СПб.: Военная типография, 1863. – 1022 с.
18. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 192 за 1839 р. – Спр. 44.
19. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 192 за 1845 р. – Спр. 44.
20. Статистические таблицы о состоянии городов Российской империи, составленные в статистическом отделении министерства внутренних дел. СПб.: Типография Карла Края, 1852. – 46 с.
21. ДАОО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 66.
22. Филипов Н.Н. Ананьев / Н.Н. Филипов // Энциклопедический словарь, составленный русскими учеными и литераторами. – Том IV: Ама – Анто. – СПб, 1862. – С. 246-247.
23. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 193 за 1852 р. – Спр. 131.

Гулянович И. М. Социотопография Ананьева в дореформенный период

В статье рассмотрена социотопография Ананьева. Исследованы социально-экономическое развитие, структура землепользования. Выделены особенности социального состава населения, его изменения и трансформация. Рассмотрено формирование социальной инфраструктуры города.

Ключевые слова: социотопография, Ананьев, предместья, государственные крестьяне.

Hulianovych I. M. Sociotopography of Anan'yiv in the prereform period

A sociotopography of Anan'yiv is considered in the article. The features of the social structure of the population, its changes and transformation are highlighted. Formation of the social infrastructure of the town is considered.

Keywords: sociotopography, Anan'yiv, suburbans, state peasants.

УДК 94(477.8)

А. І. Червінський

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ

У статті аналізуються актуальні проблеми охорони пам'яток архітектури на Прикарпатті. Автор описує ситуацію з охороною пам'яток архітектури на Прикарпатті, вказує причини, які зумовлюють їхнє руйнування, вивчає набутий досвід і визначає шляхи подальшого розвитку пам'яткоохоронної роботи в цьому напрямі.

Ключові слова: охорона пам'яток, культурна спадщина, пам'ятки архітектури, краєзнавство, державний реєстр, пам'яткоохоронна робота.

Актуальність проблеми, заявленої у назві статті, визначається в національно-культурній і науково-теоретичній площинах. На території Прикарпаття розташовано сотні пам'яток архітектури, що мають значну цінність, однак стан збереження багатьох із них залишається незадовільним. Через недостатність пам'яткоохоронних заходів вони продовжують руйнуватися під впливом природних та антропогенних факторів.

Виправленню такої ситуації може сприяти науковий аналіз цієї проблеми та узагальнення набутого досвіду і визначення перспектив її розв'язання. При цьому цікавим і корисним є надбання сучасних українських учених (М.Андрущенко, О.Береговський, Р.Бондаренко, В.Вечерський, М.Головатий, М.Дьомін, С.Побуцький, З.Соколовський, В.Харитон, М.Ходан та ін.), де аналізується стан пам'яток архітектури України та діяльність різних інституцій з їхнього збереження.

Метою статті є з'ясування ситуації з охороною пам'яток архітектури на Прикарпатті, аналіз причин, які зумовлюють їхнє руйнування, та вивчення набутого досвіду і визначення шляхів подальшого розвитку пам'яткоохоронної роботи в цьому напрямі. Сказане зумовлює практичне і науково-теоретичне значення нашої розвідки.

Згідно із чинними класифікаціями архітектурні об'єкти значною мірою "накладаються" на інші види пам'яток, що ускладнює їхнє дослідження під кутом пам'яткоохоронної діяльності.

Однією з найчисленніших груп пам'яток архітектури є житлові будинки, які відображають особливості функціональної організації простору та художньо-стильові тенденції й планування 70-х років XIX – 30-х років XX ст. Як показав аналіз матеріалів "Звід пам'яток історії та культури України. Івано-Франківська область", на Прикарпатті зафіксовано понад 2 тис. таких об'єктів [20; 21], а до Державного реєстру нерухомих пам'яток України місцевого значення їх занесено близько 700 [19]; пам'яткою національного значення не визнана жодна [7]. Головні проблеми їхнього збереження стосуються приватизації і укладанням охоронних договорів. Найскладніша ситуація в цьому відношенні склалася в Івано-Франківську, де на 2008 р., згідно з даними відділу Державної служби охорони культурної спадщини, були повністю або частково приватизовані 85 % із 200 пам'яток архітектури, розташованих у центральній частині міста. Причому більшість з них відійшла у приватні руки за рішеннями суду, тож за таких обставин пам'яткоохоронні органи позбавлялися

важелів впливу. Унікальною і прикметною тут є вул. Гнатьюка, де з-поміж 30 будинків кінця XIX – початку XX ст. 19 з них було занесено до реєстру пам'яток місцевого значення і всі вони приватизовані [5].

Таке становище склалося через порушення чинного законодавства, оскільки відповідно до Закону “Про тимчасову заборону приватизації пам'яток культурної спадщини”, такі будівлі чи їх частини до жовтня 2008 р. можна було лише орендувати [30]. Згідно зі ст. 23 Закону “Про охорону культурної спадщини”, їхні власники мали укладати пам'яткоохоронний договір з органами охорони культурної спадщини [27]. Однак приватизовані в судовому порядку пам'ятки не мали таких угод і паспортів (виготовлення коштує від 5 до 7 тис. грн.), тож власники не мали чітких зобов'язань і фактично не несли відповідальності за їх нецільове використання та неналежне утримання.

Із жовтня 2008 р. вступив у дію Закон “Про перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації” [28]. Прикметою, що у відповідному “Переліку”, складеному по Івано-Франківську, до об'єктів, що “не підлягають приватизації”, віднесено усього 9, а в області – 50 пам'яток, причому серед них лише шість житлових будинків, а решту становлять церкви, костели, залишки замків та громадські будівлі [23]. Утім, і цей законодавчий акт не створював механізмів, які б зобов'язували осіб, що придбали пам'яткоохоронні споруди, зберігати їх у належному стані. Охоронні договори на них укладалися тільки у випадках перепланування, оренди, зміни власника, так що за три роки таких угод в області було прийнято лише близько сотні [9; 29, арк. 19].

Виразнішим місцевим колоритом відзначаються пам'ятки народної архітектури із притаманними їм традиційністю структурної будови, оригінальністю пластичних прийомів, художньою виразністю декору інтер'єрів та екстер'єрів. На Прикарпатті цю групу споруд репрезентують самотні замкнуті по периметру гуцульські двори-гражди кінця XIX – початку XX ст., яких сьогодні залишається дедалі менше, а в матеріалах “Зводу...” фіксується лише близько п'яти [20; 21]. Найвідомішою серед них є гражда, що належала П.Харук у Криворівні на Верховинщині, у якій бували І.Франко, М.Коцюбинський та інші відомі діячі. Її реставровували двічі – в 1993 і 2006 рр., завдяки чому вдалося зберегти оригінальний автентичний вигляд, проте на відновлення інших такого роду пам'яток кошти фактично не виділялися [6; 37].

Широкий комплекс пам'яткоохоронних проблем увібрав у себе палац Потоцьких, збудований у 1672-1682 рр. як центральний елемент міста-фортеці Станіслава. Свого часу в ньому гостювали відомі особи: польський король Ян III Собеський, володар Трансильванії Ференц II Ракоці, дружина і дочка гетьмана П.Орлика та ін. Після того як збанкрутілий нащадок Потоцьких передав палац австрійській владі, тут обладнали один із перших у Європі військових шпиталів. Такі ж функції він виконував і за радянської влади [16]. Уперше з ініціативою повернути пам'ятці “історичне обличчя” та використати її для потреб міської громади у 1998 р. виступило об'єднання “Наше місто”, яке спільно з міською архітектурною наглядовою радою розробило проект створення на її основі культурно-мистецького центру, де б розмістилися і міські музейні установи. Однак міноборони України, на балансі якої вона перебувала, 2004 р. уклало угоду з “Прикарпатською фінансовою компанією”, згідно з якою палац “обміняли” на квартири для військовиків [3; 16].

Так розпочалася “битва за палац”, що супроводжувалася протистоянням між фінансовими групами, можновладцями і місцевою владою, а також численними прес-конференціями, гучними заявами, чутками. За таких обставин власник спочатку “подарував” майновий комплекс “Палац Потоцьких” міській раді, яка у січні 2007 р. ухвалила перебрати його “у комунальну власність територіальної громади міста”, а незабаром “передарував” об'єкт обласній раді, яка також ухвалила рішення про взяття його на свій баланс. Так виник конфлікт між міською та обласною радою, хоча акт прийому-передачі об'єкта не був підписаний ні з першою, ні з другою. Кращезнавці, громадські діячі, журналісти досить докладно описали ці перипетії [3; 16], які призвели до того, що палац стоїть пустою, продовжує руйнуватися. Так само не ведуться відновлювальні роботи його Парадної брами – найціннішої такого роду пам'ятки в краю, що є візиткою і одним із символів Івано-Франківська.

Значний масив пам'яток історії та архітектури Івано-Франківщини становлять будинки, де розміщувалися державні й громадські установи, пов'язані з важливими подіями чи життєдіяльністю знаних діячів. Згідно з нашими підрахунками, близько 80 таких об'єктів занесено до Державного реєстру пам'яток історії і культури місцевого значення [19], а до реєстру пам'яток національного значення жодного. Багато таких будівель носить комплексний характер, будучи водночас пам'ятками архітектури, монументального мистецтва, військової історії та науки і культури.

У хронологічному відношенні більшість із них належить до кінця XIX – першої третини XX ст., зокрема сім будинків і садиб – до воєнно-революційної доби 1914-1919 рр.; з-поміж них в Івано-Франківську – найстаріший будинок військової адміністрації та гауптвахти (1827 р.), будинок дирекції залізниць (1894 р.), де в 1919 р. працював уряд ЗУНР; готель “Австрія”, де також розміщувалися державні установи та зупинялися визначні діячі УНР М.Грушевський, В.Винниченко, С.Петлюра та ін.

У районних центрах заслуговують на увагу: у Долині – будинок повітового суду (початок XX ст.); у Калуші – приміщення польського Народного дому (кін. XVIII ст.) і українського Народного дому (1880 р.); у Коломиї – будинки гімназії (1875 р.), музею (1887-1902 рр.), ощадкаси (1892 р.); пошти (поч. XX ст.); у Снятині – будинки ради повітової і дітей-сиріт (друга половина XIX ст.), польської жіночої школи (1895 р.), єврейського театру (поч. XX ст.) та ін. [23]. За різних політичних режимів XX ст. у цих представницьких спорудах розміщувалися переважно владні структури, тож їх утримували в належному стані, а в роки державної незалежності в них проводили ремонтно-реставраційні роботи, що зазвичай зумовлювало збереження автентичного планування та зовнішнього декору.

Взяття під охорону держави приміщень лікувальних закладів сприяло їхньому збереженню. З-поміж них найбільшу цінність становлять будинки першої громадської (1847 р.) і міської (1899 р.) лікарень у Снятині; першої повітової лікарні (1908 р.) у Коломиї та ін. На їхніх фасадах з нагоди 150-ти та 100-річних ювілеїв установлювалися меморіальні дошки та проводилися ремонтно-реставраційні роботи за кошти місцевих бюджетів [17; 21, с 58-59].

У належному стані утримуються шкільні приміщення кінця XIX – початку XX ст., які також зберегли своє оригінальне планування та використовуються за призначенням. З нагоди сторічних ювілеїв на їхніх фасадах встановлювалися меморіальні дошки (Яблуниця Верховинського району; Мостище Калуського районів та ін.) [20, с. 115]. Утім, і статус державних пам'яток навіть за умови ухвалення відповідних рішень органів виконавчої влади не гарантує своєчасне виконання ремонтно-реставраційних робіт. Зокрема, виділені за програмою “Культура Івано-Франківської області на 2007-2010 роки” 11,5 млн. грн. для обласної філармонії спрямували на спорудження нового корпусу, а стара, унікальна за своїм плануванням понад столітня будівля залишилася у важкому стані. Роками затягується і ремонт Центрального народного дому (кін. XIX ст.) в Івано-Франківську [13].

На початку XXI ст. залишилося небагато будинків громадських установ у селах, що зберегли автентичний вигляд. Серед таких споруд, що становлять особливий інтерес і цінність, відзначимо будинок читальні “Просвіти” у с.Гвізд Надвірнянського району, де свого часу розміщувалися всі українські товариства. Ця пам'ятка історії представляє типове планування громадських будівель кінця XIX ст. Збереглася навіть “вхідна дошка” (вивіска) в дерев'яній рамі. На ній вгорі зображений тризуб, під ним написи: посередині – “Читальня”, ліворуч – “Товариство”, праворуч – “Просвіта”, знизу – “с.Гвізд” та зображення розгорнутої книжки [25].

Проте багато сільських громадських будівель, що належать до пам'яток історії, перебувають у напівзруйнованому стані. Типовим тому прикладом слугує будинок школи (1894 р.) у Ланчині Надвірнянського району, що має оригінальну форму планування. До Другої світової війни він використовувався за призначенням, відтак у ньому розташовувався німецький штаб, потім – знову навчалися діти. Через відсутність коштів на капітальний ремонт у 2000 р. школу закрили і вона залишається в аварійному стані [26].

Окреме місце в розумінні простору міст і їхньої аристократичної культури посідали ратуші – специфічний тип архітектурної споруди, що з'явився у XII ст. у Європі для розміщення органів місцевого самоврядування. Вони зазвичай розташовувалися в центрі міста на ринкових площах та були прямокутними в плані, двоповерховими із залом засідань, з багатоярусною дозорною баштою із годинником [1, с. 250]. Упродовж сторіч змінювалися їх архітектурні форми від суворих оборонних споруд до репрезентаційних фасадів, оздоблених за зразками шляхетних палаців. Сталим залишався символізм ратуш, адже зі зміною політичних режимів саме на них піднімалися прапори, перед ними виголошували декларації, здійснювали публічні заходи.

На Прикарпатті ратуші збереглися в обласному центрі, Коломиї, Снятині, Болехові та залишки в Калуші. П'ята із черги сучасна ратуша в Івано-Франківську була збудована у 1928-1930 рр., з 1956 р. у ній розташовується обласний краєзнавчий музей [див.: 6; 22]. Свою знаковість як визнаного символу міста споруда черговий раз ствердила в часі буремних подій відновлення української державності, адже саме над її куполом 15 квітня 1990 р. замайорів український двоколір [4].

Під час проведеного в 1999-2000 рр. її капітального ремонту позолотили купол площею 37 м кв (використали майже 200 гр. сухозлітки), тож вона стала чи не єдиною світською спорудою із позолоченим дахом. Порталові будинку повернули автентичний вигляд, дерев'яні двері і вікна замінили пластиковими, а стіни наново оцинкували [4; 6]. Замість встановленого у 1950-х роках електричного годинника, що давно зіпсувався [6], у квітні 2000 р. встановили перші куранти, які, однак, прослуживши кілька місяців, зупинилися. Тоді у грудні 2007 р. встановлено електронні куранти вартістю, за різними даними, 50 тис. або 100 тис. грн. Як і три століття назад вони відбивають кожних 15 хвилин у супроводі мелодії [24].

Не менш знаменитими є будинок магістрату з вежею та ратушею у Снятині, які будувалися у 1861-1909 рр. за допомоги жителів усього повіту. Після реставраційних робіт наприкінці 1950-х років її взяли під охорону держави як пам'ятку архітектури. Головним символом міста є годинник ратуші, яким понад 70 років опікуються члени однієї родини: німець Казимір Вербицький у 1990 р. передав справу майстра снятинських курантів братові Збігневу, а той 1999 р. – своєму зятеві В.Сабчуку. Щодня доводиться долати 108 сходинок, щоб зробити 60 обертів коловоротом, піднявши гирі на висоту 9 м. унікального механічного годинника [11, с. 41-43; 39, с. 47-64; 40].

У Коломиї, після того як 1865 р. пожежа знищила давню ратушу, в 1885-1877 рр. звели нову. Під час реставраційних робіт 1972 р. її модернізували й на 4 м підняли вгору. У 1954-1990 рр. тут розміщувалося медичне училище, відтак перетворили на адмінбудинок міськвиконкому, а в кількох кімнатах першого поверху нині діє Музей історії Коломиї.

Зі 116 пам'яток оборонної архітектури, існуючих на початку XXI ст. в Україні, на Івано-Франківщині розташовано чотири замки, що мають статус пам'яток національного (Галич, Пнів) та місцевого (Раковець, Чернелиця) значення, а також палацовий комплекс у Маріямполі та замкова вежа в Надвірній. Вивчення їхнього стану засвідчує окремі часто недолюблені спроби реставрації, пошук вивуватців становища, що склалося, та дискусії навколо подальшого порятунку споруд [25; 32; 34]. Кожен замок має за собою тривалу драматичну історію та різний стан збереження, хоча при обстеженні на початку XXI ст. на жодному з них не виявили охоронних чавунних дощок, тож пам'яткоохоронним органам довелося виготовляти нові – пластикові.

Пнівський замок XVII - XVIII ст. до появи Станіславської фортеці був найміцнішою твердиною Прикарпаття, витримував численні облоги татар і турків, здобувався опришками і козаками, а також багаторазово змінював власників, доки перейшов у державну власність Австрійської імперії [31, с. 102-104]. Ще наприкінці XIX ст. "Консерваторське управління Східної Галичини" виконало ін'єкції тріщин веж і замурувало вікна південної сторони палацу. Питання повної реставрації замку порушувалося за радянської доби, хоча у 1963 р. його занесли до реєстру пам'яток республіканського значення, до 1977 р. тут розміщувався тир. Відтак до пам'ятки проклали під'їзну дорогу, підвели електролінію і встановили трансформатор, розчистили вхід до підземелля Західної вежі, протрасували зруйновану частину західної стіни. Дольову участь у її порятунку брала обласна організація УТОПІК, яка у 1986-1988 р. виділила для цього 20 тис. крб. Відновлені 1996 р. роботи виявилися невдалими, бо розібраний ґрунт і кам'яні обвали, які із-зовні та із середини "стискали" стіни, лише їх послабили. Невисокою виявилась і якість робіт із відновлення стін Західної вежі у 2005 р. Поновлена наприкінці 2007 р. реставрація іншої Вежі черговий раз засвідчила, що зволікати з порятунком унікальної пам'ятки не можна, позаяк руйнується під впливом часу і погодних умов: у критичному стані залишалася одна з найстаріших веж - Кругла вежа, Західна вежа дала тріщину. Порівняно з іншими мурованими замками області Пнівський зберігся найкраще й навіть у такому стані цікавий туристам, тим паче, що розташовується на популярних маршрутах Яремче – Ворохта – Буковель – Закарпаття [25, с. 48-50].

Найбільш системна пам'яткоохоронна робота проводиться відносно Старостинського замку в Галичі завдяки його передачі до складу Національного заповідника "Давній Галич". За доби Середньовіччя він виконував важливі оборонно-адміністративні функції, а в роки незалежності посів окреме місце в рекреаційній системі Прикарпаття. Від твердині збереглися залишки Шляхетської вежі, фрагмент оборонної стіни, руїни замкової каплиці св. Катерини. Проведення реставраційних робіт відбуваються згідно з перспективними планами розвитку Заповідника на 2001-2005, 2006-2010, 2011-2015 рр. У 2001-2008 рр. співробітники Львівського інституту "Укрзахідпроектреставрація" провели археологічні дослідження внутрішньої площі замку та шурфування оборонних стін і вежі, здійснили геофізичні дослідження внутрішньої території, яку розчистили від нашарувань і завалів. Відреставрували чотиририбусну вежу (17,6 м), на якій мають розміститися експозиції про пізньосередньовічний і сучасний Галич та оглядовий майданчик, а також частину південної стіни із каплицею св. Варвари і бойовими містками. Використання території замку базується на естетичному ставленні до культурної спадщини, зосередженому в конкретному історичному середовищі, а весь архітектурно-ландшафтний комплекс має дати повне уявлення про військову історію Замкової гори. Однак через відсутність фінансування відновлювальні роботи постійно перериваються [2; 32].

Величний вигляд мав замок Беневського у с. Раковець Городенківського району, розташований біля підніжжя гори, на правому березі Дністра, де була переправа. Зведений у середині XVII ст., він відіграв важливу роль у польсько-турецьких стосунках, 1768 р. був спалений, але останні власники мешкали в ньому до 1939 р. [38, с. 44-50]. Ще у 1940-х роках він залишався доброго стані: це був чотирикутник з одно-, двоповерховими будівлями, товщина стін із місцевого колотого каменю сягала 2 м. За наступного десятиріччя споруду розібрали, тож донині збереглася лише вежа Донжон, що вражає величчю. Намагання підприємців взяти цю пам'ятку в оренду не мали успіху, тож руйнування триває [39].

Нижче Дністром на скелястому пагорбі височіють залишки замку в с.Чернелиця, збудованого на початку XVII ст. воєводою М.Чорторійським. Його двічі відновлювали після турецьких руйнувань, але в 1892 р. староство заборонило власникові С.Мосберґу перебудувати пам'ятку, бо це могло змінити її історичної вигляд, тож він мешкав у замку до кінця 1930-х років. Нині від класичної оборонної споруди у формі квадрата частково збереглися в'їзна вежа без даху та залишки стіни з бійницями для гармат [38, с. 48-50].

Хоча формально замки посідають пріоритетне місце в пам'яткоохоронній політиці на Прикарпатті, численні ініціативи з їхнього відновлення не реалізували через відсутність коштів. Загалом фінансування ремонтно-реставраційних робіт пам'яток архітектури забезпечувалося лише на 15-20 % від потреб. Їхнє проведення стримує і слабкість (відсутність) власної виробничої бази – науково-реставраційних майстерень: Івано-Франківська у цьому відношенні значно відстає від інших областей України [18]. За згадуваною "Програмою національного і духовного відродження Івано-Франківщини на 2008-2011 рр." передбачалося виділити на реставрацію церков і замків 8,5 млн. грн., але фактично цього не було зроблено [36].

У рамках проголошення обласними радами Західної України 2008 року – роком замків на Івано-Франківщині ухвалили обласну програму проведення невідкладних ремонтно-реставраційних робіт на замках та палацах на 2008-2013 рр. Попри передбачені нею значні бюджетні вливання виділили лише 250 тис. на відновлювальні роботи у Пнівському замку, їх вистачило тільки на припинення руйнування, а не на реконструкцію пам'ятки. Із цієї ж причини не реалізується виготовлена для всіх замків комплексна реставраційно-проектна документація з відповідними обмірами, ескізами, кошторисами. У найгіршому становищі залишаються Чернелецький і Раковецький замки, що перебувають на балансі сільських рад. Вони не спроможні забезпечити реанімацію пам'яток, тож усі надії покладаються на залучення позабюджетних коштів у вигляді створення спеціальних благодійних фондів та залучення приватних інвесторів.

Унікальним науково-дослідницьким об'єктом не лише в українському, а й східноєвропейському масштабах є розташована на вершині гори Піп-Іван (Чорна гора) обсерваторія, що була відкрита в липні 1938 р. Під час її будівництва на висоту 2022 м підняли 800 т будматеріалів і 33 скрині оснащення. Ця грандіозна двоповерхова споруда "L"-подібної форми складалася із 43 кімнат (конференц-зал, житлові помешкання, їдальня, робочі кабінети, радіовузол, зал для метеоспостережень), рухомого купола та підземелля із акумуляторною, котельною, іншим господарськими приміщеннями. Тут були власні пекарня та

оранжерея, де навіть узимку (морози нерідко сягали – 40 градусів) вирощували квіти і городину. Двічі на рік сюди завозили провіант, тож вона функціонувала в автономному режимі [8; 38].

Після Другої світової війни обсерваторія стояла пустою, тож на початок ХХІ ст. перетворилися на напівзруйноване вогке приміщення у відлюдному місці. Першим ідею її відродження порушив відомий письменник і філософ О.Бердник, що мріяв створити тут “Український духовний центр” на кшталт Тибетського. На його замовлення управління будівництва та архітектури ОДА виготовило проект реставрації, на реалізацію якого не вистачило коштів.

У 2002 р. у Яремчому відбулася міжнародна науково-практична конференція “Перспективи відновлення астрометеорологічної обсерваторії на горі Піп-Іван” за участі представників Центральноєвропейської ініціативи (Республіка Польща), Національного університету “Львівська академія”, а також архітекторів, екологів, краєзнавців. Вони ухвалили проект “Українсько-польська високогірна науково-дослідна обсерваторія”, який (за участі інших країн) передбачав її відновлення як пам’ятки архітектури та функціонування як наукового центру. Ця подія викликала широкий суспільний резонанс та дискусії щодо можливостей і шляхів відродження. У 2006 р. завершили підготовку проектної документації з відновлення та пристосування обсерваторії на г. Піп-Іван під науковий, навчально-просвітницький та туристично-рекреаційний центр міжнародного рівня, що передбачав консервацією конструкційних елементів існуючої будівлі [8; 12; 14; 37; 38]. Його реалізації завадила світова фінансова економічна криза 2008-2009 рр., відтак питання про втілення цих планів більше не порушували.

Таким чином, проблема збереження та охорони пам’яток архітектури на Прикарпатті є надзвичайно важливою і актуальною, але розв’язується вона з великими труднощами. Приватні та громадські будинки, що мають статус пам’яток місцевого значення, руйнуються не стільки під впливом природних, скільки антропогенних чинників. Відійшовши у приватну власність, більшість із них фактично опинилися поза межами пам’яткоохоронних заходів. Будинки державних і громадських установ утримуються в належному стані зазвичай завдяки збереженню свого функціонального значення, а в разі його втрати прирікаються на руйнування. Так само в критичному становищі перебувають більшість замків і палацових комплексів Прикарпаття і навіть такий унікальний у східноєвропейському регіоні науково-дослідницький об’єкт, як обсерваторія на горі Піп-Іван. За умов, коли державні структури через брак фінансування неспроможні забезпечити належний рівень ремонтно-реставраційних робіт, одним з оптимальних шляхів розв’язання цього питання є створення відповідних благодійницьких фондів і залучення спонсорів, які б забезпечили їхнє відновлення та використання в туристично-рекреаційних цілях. Однак на заваді цьому стоїть недосконалість правової бази. Урешті, ці безцінні скарби українського народу залишатимуться в руїнах, доки фінансування культурних потреб здійснюватиметься за залишковим принципом, а державні органи та широка громадськість не приділятимуть цій справі належної уваги.

Джерела та література

1. Архітектура: короткий словник-довідник / За заг. ред. А.П.Мардера. – К.: Будівельник, 1995. – 298 с.
2. Береговський О. Галицький замок: проблеми збереження та реставрації / Олександр Береговський, Степан Побуцький // Замки України: дослідження, збереження, використання: Матер. міжн. наук.-практ. конф., Галич, 3 листопада 2001 року. – Галич: Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника “Давній Галич”, 2011. – С. 4-5.
3. Бондарев І. Палац Потоцьких / Іван Бондарев // Краєзнавець Прикарпаття. – 2010. – № 16. – С. 7-9.
4. Бондарев І. Чотири ратуші Станиславова / Іван Бондарев // Репортер. – 2010. – 6 травня.
5. В Івано-Франківську 85 % пам’яток історії й архітектури відійшли у приватні руки // Галицький кореспондент. – 2008. – 8 грудня.
6. Головатий М. Ратушні куранти Станиславівські ратуші: Зб. статей / Упор. І.Бондарев. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2011. – С. 90-95.
7. Державний реєстр національного культурного надбання (пам’ятки містобудування і архітектури України): Івано-Франківська область // Пам’ятки України. – 1999. – № 2-3. – С. 69-76.
8. Дмитрів І. “Білий слон” відзначив сумні іменини (Цього року минуло 65 років з часу створення обсерваторії на горі Піп Іван) / І.Дмитрів // Захід. – 2003. – 11 грудня.
9. Законний шлях в обхід закону, або Приватизація пам’яток з мінімальною відповідальністю // Галицький кореспондент. – 2011. – 29 грудня.
10. За нищення пам’яток каратимуть тюрмою // Свіча. – 2010. – 17 грудня.
11. Кіреєва Р. Історична геральдика та сучасні символи Снятина / Руслана Кіреєва // На варті доленосних літ : Матер. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю вежі Снятинського магістрату. 27 серпня 2009. – Снятин, 2009. – С. 30-44.
12. Корсунь А. Чи оживе “Білий слон”? / А.Корсунь // Науковий світ. – 2003. – № 3. – С. 30.
13. Культура на ремонті // Західний кур’єр. – 2011. – 16 вересня.
14. Кушніренко Н. Чи відродять у Карпатах унікальну обсерваторію? / Н.Кушніренко // Експрес. – 2002. – № 184. – С. 7.
15. Максим’юк М. Оборонні споруди Прикарпаття // Краєзнавчий збірник на пошану Б.Гаврилів. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 65-71.
16. Мева А. Битва за Палац в серці Галичини / А.Мева // <http://ostro.org.ua/>
17. Меморіальна дошка // Пульс профспілки. – 2008. – Ч. 1. – С. 2.
18. Охорона тягає ковдру // Репортер. – 2010. – 18 березня.
19. Пам’ятки архітектури і містобудування Івано-Франківської області // Вісник Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації. – Івано-Франківськ, 1999. – № 17. – 94 с.
20. Пам’ятки історії Івано-Франківської області // Там само. – 2005. – № 31. – Частина перша. – 172 с.
21. Пам’ятки історії Івано-Франківської області // Там само. – 2005. – № 32. – Частина друга. – 167 с.
22. Паньків М. Ратуша. Заснування міста Станислава / Михайло Паньків // Станиславівські ратуші: Зб. статей / Упор. І.Бондарев. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2011. – С. 15-34.
23. Перелік пам’яток Івано-Франківської області, які не підлягають приватизації // Вісник... – 2003. – № 11. – С. 90-99.
24. Плугатор Г. У ратуші – іменини / Г. Плугатор // Експрес. – 2007. – 26 квітня.

25. Поточний архів науково-редакційного відділу “Звід пам’яток історії та культури України. Івано-Франківська область” (далі: Поточ арх. наук.-ред. від.) Звіти відряджень в Надвірнянський район. Звіт про відрядження Ольги Максимонько в села Назавизів, Гвізд Надвірнянського р-ну 28 листопада 2008 р. – арк. 61-65.
26. Поточ арх. наук.-ред. від. Звіти відряджень в Надвірнянський район. Звіт про відрядження З.Федунківа до смт. Ланчин й с.Добротів 20 квітня 2004 р. – арк. 74-75.
27. Про охорону культурної спадщини”. Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III // Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: Зб. офіц. док. / Упор. Ф.І. Фрич, Відп. ред. М.В.Гарник. – К.: Істина, 2002. – С. 16-38.
28. Про перелік пам’яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації. Закон України від 23 вересня 2008 р. № 574-VI // Голос України. – 2008. – 17 жовтня.
29. Про підсумки діяльності установ і закладів культури області за 2011 рік. Засідання підсумкової колегії управління культури облдержадміністрації // <http://www.orada.if.ua/>.
30. Про тимчасову заборону приватизації пам’яток культурної спадщини. Закон України (2391-15) // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 11. – С. 201.
31. Рутинський М. Замковий туризм в Україні. Навч. посіб для студ. вищ. навч. закл. / М.Й.Рутинський. – К., 2007. – 432 с.
32. Скаврон Б. Замкнутий рік / Б. Скаврон // Галицький кореспондент. – 2008. – 6 листопада.
33. Смеречанський Р. Городенківщина стежками століть / Роман Смеречанський, Олександр Каглян, Володимир Никифорок. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 139 с.
34. Соколовський З. Краса і злиденність свідків минулого (замків) Зеновій Соколовський // Замки України: дослідження, збереження, використання: Матер. міжн. наук.-практ. конф., Галич, 3 листопада 2001 року. – Галич: Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника “Давній Галич”, 2011. – С. 222-228.
35. Список пам’ятних місць, пов’язаних з Українською революцією 1917-1921 рр. // ifoonsku.ucoz.ua/ Spysok_Prykarpattja.pdf
36. Стародавні храми вражають автентичністю // <http://www.religion.org.ua/zmi>.
37. Стримують галузевий розвиток фінансові крихти бюджетного столу // <http://www.if.gov.ua/>
38. Флис С. Чи оживе “Білий слон” на Чорногорі / С.Флис // Молодь України. – 2003. – 19 серпня.
39. Харитон В. Снятин над Прутом. – Ч. 1. Нариси історії міста та околиць від найдавніших днів до початку ХХ століття / В. Харитон, М.Тимофійчук. – Снятин : ПрутПринт, 2003. – 224 с.
40. Храпко Е. Погляд в перспективу Снятинської ратуші / Е. Храпко // Голос Покуття. – 1998. – № 45. – С.3.

Червинский А. И. Актуальные проблемы сохранения и охраны памятников архитектуры Ивано-Франковщины

В статье анализируются актуальные проблемы охраны памятников архитектуры на Прикарпатье. Автор описывает ситуацию с охраной памятников архитектуры на Прикарпатье, указывает причины, обуславливающие их разрушение, изучает накопленный опыт и определяет пути дальнейшего развития памятников архитектуры в этом направлении.

Ключевые слова: охрана памятников, культурное наследие, памятники архитектуры, краеведение, государственный реестр.

Chervinskiy A. I. Vital problems of preservation and protection of architectural monuments in Ivano-Frankivsk region

The current problems of protection of architectural monuments on Prykarpattya are analyzed in the article. The author describes the situation with protection of the architectural monuments on Prykarpattya, analyzes the causes that lead to their destruction, examines the accumulated experience and the ways of further development monuments protection work in this direction.

Keywords: monuments protection, cultural heritage, architecture monuments, local history, public register.

УДК 631(091)(477.75):001.89“18”

Л. С. Аджисва

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КРИМУ (XIX ст.)

Розглядається місце і роль наукових досліджень у розвитку сільського господарства Криму XIX ст. Особлива увага приділяється тваринництву, зерновому господарству, садівництву, плідівництву, виноградарству, тютюнництву півострова.

Ключові слова: сільське господарство, Крим, XIX ст., наукові дослідження, тваринництво, зернове господарство, садівництво, плідівництво, виноградарство, тютюнництво.

Питання місця і ролі наукових досліджень у розвитку сільського господарства Криму XIX ст. є малодослідженим в історіографії. Окремі сюжети цієї проблеми досліджувались радянськими істориками В. Потехініним, С. Секиринським [1]. В українській історіографії ця тема, за виключенням кількох досліджень (В. Савчука, К. Черненко [2]), присвячених діяльності природничо-наукових товариств, історичному краєзнавству в регіоні, виявилася ніби обійденою. Отже, нагальним є проведення реконструкції внеску науки в розвиток сільського господарства півострова XIX ст.

До приєднання до Росії Крим був регіоном із розвиненим сільським господарством. У окремих місцях розводили рис і бавовну, на Південному березі вирощували виноград, тютюн, повсюдно займалися плідівництвом. За часів подорожі Кримом вченого, мандрівника П.-С. Палласа, розорений новою російською владою, регіон все ж таки зберігав господарську культурну традицію. Найбільш крупні і упорядковані володіння татарських дворян були зруйновані через масову міграцію до Туреччини.